

ÉLŐ ERDÉLY EGYESÜLET

KÉZDIALBIS

HONISMERETI TANULMÁNY

**PILBÁT GABRIELLA - NATÁLIA
KÉZDIALBIS
BABES-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM,
KÉZDIVÁSÁRHELYI KIHELYEZETT TAGOZAT**

2014

KÉZDIALBIS

-helytörténet-

Alapadatok:

Település neve: Kézialbis (Albiș)

Tájegység, megye: Kovászna megye

Lakóinak száma (magyar lakosság): kb. 400 fő.

Kézialbis (nevének eredete az *Albeus* személynévből származik, magyar névadás által), felső háromszéki (kézdiszéki) település, jelenleg Csernáton (nagy) községhez tartozik. A faluról Orbán Balázs röviden annyit ír, hogy az 1567-es regestrumban Albys néven 13 kapuval van bejegyezve. (Orbán Balázs, 1868) Bálinth Gyula Albisnak egy 1539-es említésére hivatkozik, de forráshely megadása nélkül. (Bálinth Gyula, 1977) A helybeli református templomot 1980-ban Kónya Ádám ismertette, majd 1995-ben két munka is. (Kónya Ádám, 1980) 1993-ban ugyancsak kitért a templomra a település történetét ismertetve Binder Pál és Cserey Zoltán. (Binder Pál – Cserey Zoltán, 1993) Régészetileg a Székely Nemzeti Múzeum 1998–1999-ben kutatta még. (Bartok Botond – Bordi Zs. Loránd, 1999; Bordi Zs. Loránd, 2000). A vonatkozó korábbi történeti és régészeti adatokat Székely Zsolt összegezte 2008-ban megjelent repertóriumában. (Székely Zsolt, 2008) Erről a kis székelyföldi faluról nem sok említés maradt az utókorra, ezért a teljesség igénye nélkül próbálom bemutatni a település múltját és jelenét.

A település rövid története

A Bodoki hegyek aljában, a Brassót Kézdivásárhellyel összekötő főút északi oldalán elhelyezkedő Albis Kézdiszék kis települései közé sorolható.

A középkori faluról nem sok említés maradt ránk. Először az 1567-es lófőösszeírásban szerepel, ahol 13 kapuval jegyzik, majd 1602-ben 22 családról tudunk, míg Bethlen Gábor korában készült összeírásban 56 gazdaságról tesznek említést az írások. Az 1850-es összeírás szerint 190 lakóházban 856 személy élt, akik közül 847 fő volt református. A faluközösség javarészt szabadrendűekből állt, a székely határőrség megszervezésekor a hadköteles férfiakat a dálnoki gyalogszázadba sorozták be. Feltehető, a középkorban Albis Dálnok filiája volt. A 16. század közepén a falu lakossága református hitre tért. A népesség gyarapodás egészen a 19. század második feléig volt észlelhető, aztán lassú csökkenés állt be egészen napjainkig.

Azzal, hogy a falu lakossága áttért a református hitre, aktív keresztény élet vette kezdetét a településen, több református szellemű papok prédikálásáról tudunk, 1575 - 79-ben Hilibi Nagy László, majd Hodor Kelemen, aki 1548 és 1624 között Albisban is lelkész volt. A vallásos élet és a tudás utáni vágy nagymértékben felerősödött, hiszen már 17. századtól e közösség állandóan küldött diákokat Erdély nagy hírű kollégiumaiba, ez a hagyomány még mai napig is fennmaradt a közösség életében.

Neves személyiségek

A faluból több jeles család származott el messzi földre, sajnos csak néhány leszármazott él még a településen és őrzi az ősei által hagyott nevet és javakat. Innen rajzottak ki a Bod família tagjai, az Elekesek. (Amely ág büszke leszármazottja vagyok én is.)

Ez a régi történelmi falu adta a székelyek kapitányát, későbbi fővezérét, Zólyomi Dávidot I. Rákóczi György korában „ki később túl merészsége s engedetlen feszengéséért a kővári vár fogdájába került, s ott is végzé életét 1649-ben”. (Orbán Balázs, 1868)

Itt született albisi Vass Gábor (1700? - 1765), külföldön tanult háromszéki lelkész, református egyházi író és költő; Csomós János (1730 – 1768) ugyancsak pap, egyházi író; Bakcsy Gergely (1859 – 1945) publicista; Sas Béla (1865 – 1928) egyetemi tanár, a debreceni Protestáns Lap szerkesztője. Szintén albisi nemes családból származott Pánczél Dániel (1759 – 1827) a Magyar Hírlapirodalom úttörője; albisi Pánczél Ferenc (1835 -?), egyházi és tankönyvíró, az ezermester albisi Pánczél József, aki a sortávolságra állítható kapálógép megalkotója. Itt gyermekeskedett a későbbi zeneszerző Bathó János is, aki a későbbiekben, mint kántor is tevékenykedett a faluban (1859 – 1918).

Épített örökség

Megvizsgálandó a település néhány régebbi épülete, és azonosítható egy Toroczkai Wigand Ede által tervezett, eredetileg is iskolának szánt épület (1. ábra). Az 1926-ban emelt épület már a sokadik átalakításon ment át. A kőalapozású téglapépület ma is az oktatásnak ad otthont, de – bár felismerhető rajta a tervező stílusa részleteiben károsodást, változásokat szenvedett: a fa oromdíszt letörött, az eredeti fa ablakkereteket és a gyári fém zsalukat helyenként már műanyag nyílászárókkal helyettesítettek. Az épület udvarán faragott haranglábon egy budapesti Wasler Ferenc gyárából származó csengő szól. A harangláb Kászoni Attila csernátони fafaragó művész munkája (1996).

A faluban több fából készült lakóház is van, de én csak egy az 1800-as évek közepén épült faházat tárgyalnék, amelynek érdekessége, hogy napjainkban is azon régi építészeti

stílusban tekinthető, mint amiben építették, csak néhány apróságot restauráltak rajta. A ház 50-es házszám alatt található (2. ábra) 1970 óta Kicsi Károly és felesége, Erzsébet lakják, vásárlás útján került a tulajdonukba. A keresztboronás, fehérre meszelt, hosszanti elő tornácos, háromsejtes ház az utca felől indulva áll: egyrészt a *tisztaszobából*, másrészt a lakott helyiségből, amely *konyha* is egyben, valamint az ebből nyíló *kamrából*, ahonnan létrán keresztül juthatunk a padlásra. A tornácról az ajtó a konyhába vezet, ahonnan az előbb említett helyiségekbe egymással szemben levő ajtókon keresztül jutunk. A tetőszerkezetet hat darab hengertagos oszlopra hozták ki a tornácrészen, és a fedélszék mára hullámpalás fedést kapott, de valamikor zsindely boríthatta. Látható a korábbi oromdíz a sátortető két végében, ezt már bádogból készítették. A nyílászárók és ablaktáblák eredeti állapotukban, aránylag jól megőrződtek. A *tisztaszoba* feliratos gerendájának a bevésett szövege a következő: „Építette Elekes Damokos; es Nője, ABOd ROSalijával 1868-ban Május 15 die.” Kicsi Károly szomszédságában a fia lakik, akinek a házában szinten van feliratos mestergerenda, és szerkezetét tekintve is megegyezik az előbb ismertetett ház szerkezetével.

Valamint a falu büszkesége néhány szép kúria: itt található a részben átalakított Ferenczi-Barabás-ház a XIX. Századból (3. ábra). Korban hozzá hasonlóak a klasszicista, oromfalas Gidófalvy (4. ábra), valamint annak szomszédságában a Gidófalvy – Bajka kúriák.(5. ábra) A Gidófalvy kúriát az épületben élő leszármazottak elmondása szerint, albisi Gidófalvy János (1815-1891) édesapja építette a XIX. század elején. A fehérre meszelt, boronafalú épület főhomlokzatának közepén tornác emelkedik. Feljárata közepén van, két oldalt két-két kisebb boltíves nyílás tagolja. Az ablakok körül az egykori vakolatdíszek nyomai látszanak. A nyílászárók hatosztatúak, feltehetően eredetiek. A téglalap alapú épület ötosztatú elrendezésű. A középső, gerendás mennyezettel fedett nagyobb térből mindkét irányba két kisebb helyiség nyílik. A kúriát rendszeresen javították, alakították az évek alatt. A tornácot az egyik irányba falmellvéddel bővítették, a tetőzsindelyes fedését hullámlemezre cserélték. (Nagy Balázs, 2005)

A település élete napjainkban – napjaink történelme

Ez a székely-magyar település részben napjainkban is őrzi az ősök által hagyott értékeket, már a faluba lépéskor, a látogató megtekintheti a bejáratnál díszelgő, ékes székelykapút, amelyet a csernátoni Haszmann- testvérek faragtak, 2007-ben állítottak és avattak fel ünnepélyes keretek között a csernátoni önkormányzat támogatásával. A kapu és a felírat, egyben jelzi, hogy ebben a faluban őrzik a székelység és a kereszténység motívumait. Ha tovább haladunk, akkor az út jobb oldalán a fent említett Toroczkaí Wigand Ede által tervezett épületben, az 1950-es években egy másik épületből költöztették ide, az akkori tulajdonost Kupán Józsefet és feleségét 1956-ban a többi kulákkal együtt elhurcolták. Álmukból, az ágyból költötték fel, egy ötkilós csomagot

pakolhattak össze, s menniük kellett. Azóta az oktatásnak ad otthont, egy óvónő és egy iskolapedagógus vezetésével. Noha a falu népessége alacsony, ennek ellenére a nevelők szerint lelkes gyerek létszám van, akik tudásukkal bárhol megállják a helyüket és tovább viszik e kis település hírnevét szerte a világban. Az intézményben az oktatáson kívül a különböző ünnepeket is kellő képpen megünneplik, ilyenkor verssel és énekkel köszöntik a szülőket, hozzátartozókat, sőt karácsony idején az idősekről sem feledkeznek meg, a gyerekek által előre elkészített ajándékokkal lepik meg az időseket.

A falu központi részére, az úgynevezett Pázsinttra kiállva, jól lehet látni, hogy ebben a faluban nem volt tervszerű a letelepedés. A házak öletszerűen szóródtak szét, az utcák rendszertelenül vannak szétszórva, valószínűleg az egykoron letelepedők a dimbes-dombos területen úgy foglaltak helyet, ahogyan kézenfekvőbb volt éppen. A falu még napjainkban is őrzi azt az áramlatot, amely a szoros összetartásról árulkodik:

„Itt nálunk, székelyeknél szegről-végről mindenki nemes és rokon, s ha nem akkor meg koma. Le lehet ültetni őket egy asztalhoz bármikor, és ha meghal valaki, az egész falu gyászol.”

Albis több utcára ágazódik. Az utcák nevüket az ott lakó családokról vagy valamilyen érdekességről kapták. A Cerjék utcát a gazdag Cerjék családról nevezték el. Aztán jön a Hammas utca, északabbra a Temető utcája, melyet alakja miatt Horgasnak is neveznek a falubeliek, a Hollóvölgy felvezet az erdő aljába, a Zaboska utcát a Küpüvel és a Fejűtetővel együtt 1956-os hadi útvonalként emlegetik az öregebbek. A Kicsi Köveshegy aljában van egy régi, egyházi temető, ebben nyugszik az a nagyasszony, aki az első iskolát építtette a faluban, és az a Bakcsi Rozália nevezetű úrhölgy, aki az orgonát adományozta a templomnak. A Nagy Köveshegyről az egész falut, a Kicsi Köveshegyről pedig egész Felső- Háromszéket láthatjuk.

A falu kultúrotthona jó pár éve visszakerült a református egyház tulajdonába, az építményt az 1900-as évek elején a falu lakói építették adományokból. A színpadot, amelyet tulipán motívumok díszítenek, Kiss Zsigmond és Paál Dezső asztalos-mesterek készítették. Pár éve a holland testvér kapcsolat révén renoválásra került az épület, és holland segítséggel egy kisebb konyhát is sikerült berendezni, amelyben korszerű berendezés révén nagy segítséget nyújt mindenféle rendezvény megtartására.

A faluban még jelen van a fafaragás művészete is, a falu legismertebb kapufaragó Vén Ferenc asztalos. A mester elmondása szerint jó pár éve nem állított már székely kaput, ugyanis sok munka van vele, és bármennyire is szívesen tenne eleget az ilyen felkéréseknek, ódzkodik tőle, hiszen jól megérett faanyagot nehezen lehet találni, és ha nem azzal dolgozik, akkor megtörténhet, hogy nem lesz időtálló a munka. Vén Ferenc a csernátoni Haszmanéknál tanulta a mesterséget, a helyes arányokat, a minták eredetiségét. Munkái szerte az országban

megtalálhatók, de a falu nagy öröme a helybeli református templomban lévő bútorzat is az ő munkájának az eredménye.

Falunak több vízforrása van. Az egyik legjobb a Küpü nevű utcában található. Ez az utca arról kapta a nevét, hogy a forrás egy vén fűzfa alatt volt, a fűzfát kivágták, a forrást bekerítették, és favályút készítettek neki. Az egész falu onnan hordta a vizet az állatoknak és mind a mai napig vizet biztosít a lakosság számára. A híres Végh Antal volt az, aki 130 éve az első fából készült vízvezetékrendszert kiépíttette a faluban, amelyre méltán büszkék lehetünk és kincsként kellene őriznünk. Olyan jó ez a víz, hogy egy a faluban már népszerű mondás is elterjedt róla: „*aki a Csorgó vizét issza, szíve ide vágyik vissza.*”

A falu megélhetését a földművelés és a gyümölcstermesztés határozta és határozza meg részben napjainkban is. Messze földön híres a falu a szilvóriumáról. Orbán Balázs a következő képen ír Albis büszkeségéről, a híres szilvóriumról: Albison sok gyümölcs, kiválóan sok szilva terem, s azért a magyar absynthet, az oly kedvelt silvóriumot itt nagyban főzik, s főzték még az egyedáruságot behozott Bach-rendszer alatt is, mert a finánczok nem igen mertek e faluban mutatkozni, mivel az albisi székely menyecskék többször leforrázták. (Orbán Balázs, 1868)

A falu református műemlék temploma

A templomot körülvevő, ovális alaprajzú, mintegy 2,5 méter magas fal termésköből készült. Egykor magasabb lehetett, de ma már sem lőréseket, sem védőfolyosót nem fedezhetünk fel rajta. Délkeleti részen földig omlott, és a felújítási munkálatok során tovább sérült, mintegy 4-5 méter hosszúságban. Délen a kerítőfal vonalába épült a templomtól különálló, erőteljesen tagolt övpárkánnyal és koronázó párkánnyal ellátott, bádoggal fedett harangtorony (6. ábra), amely biztosítja a cinterembe való bejutást. A torony bejáratától balra az oldalfalba keskeny lépcsőfeljárót vágtak. A torony jelentős átalakuláson ment át az idők folyamán, felső emeletének barokkos megoldásai, a tágas hangablakai és a toronyórának kihagyott helyet követő koronázó párkánya tagolják a hagymasisak alatti falfelületeket. A torony földszintjen a lépcsőfeljáróval szembeni oldalon polcot helyeztek el a renoválás során előkerült terrakotta bordatöredékek tárolására (7. ábra). Ezek a bordák a 16. század közepéig gyakran előfordultak Erdélyben, és a templom boltozatát – jelen esetben valószínűbb, hogy a szentélyét – díszítették.

Az ásatásokkor előkerült, a reformáció előttről fennmaradt poligonális szerkezetű kő keresztelőkút és téglalap talapzata, bár faragási stílusuk, motívumaik eltérőek, ugyanolyan kőből faragottak. A karcsú, nyolcszögű, kehely formájú keresztelőkút a talprésznél és a szájperegnél egyformán, enyhén kiszélesedik. Szájperegmen két csonkítás észlelhető. Erőteljes zig-zag véset fut körbe a kupáján és a talpán, közepén – a nóduszként szolgáló – pálcatagból álló övpánt karcsúsítja és két egyenlő részre osztja a keresztelőmedencét, amely négyszögű csappal

illeszkedik a talapzatába. A készítő mester nevét nem ismerjük, de az elnagyolt kimunkálásból következően helyi kőfaragó munkája is lehet, és a legkorábbi emlék a Kézdiabísbán található faragott kőanyag között. A helyreállítási munkálatok után, a templomban kapott helyet (8. ábra).

A sekrestye bejáratát a reformáció térhódítása után befalazták, és virágornamensekkel gazdagon festettek. A szentélyből látható, kibontott – a sekrestye nyílását jelző –, szürke színű kőből faragott késő gótikus nyílás szarkövei másodlagosan elhelyezettek, mert a jobboldali szarkő rövidebb, és a szemöldökköve jobb felé indul, nem a baloldali szarkő irányába. Ez a befalazott ajtókeret eredetileg a déli bejárat kökerete lehetett, amelyet az első portikusz megépítésekor fölöslegesnek tartották és eltávolították, majd – amikor a terrakotta bordaíndításokat eltüntetve a szentély vakolatát egy kicsit megvastagították (köpenyezték), hogy a reformáció utáni festést rávihessék a frissen vakolt falfelületre – befalazták a szentélybe. A sekrestye eredeti kő ajtókeretéből egy homokkőből készült szarkőrészlet az északi külső homlokzaton, a befalazott nyílás jobb oldalán fedezhető fel, ebben jól kivehető még az ajtó sarkánál vágott lyuk is. A sekrestye nyílásának különlegessége az volt, hogy egykori ajtaját a falban eltolható gerendákkal zárták. A két gerendaüreg ma is jól látható (9. ábra). A sekrestyéből mára csak a földből kirajzolódó alapokat találjuk. kezdetlegesen, logó csatornákkal oldottak meg (10. ábra). A nyugati homlokzat késő gótikus, csúcsíves homokkő ajtókerete és a felújításkor szerzett bükszádi andezit lapokkal fedett lábazati párkány és lépcső kontrasztja zavaró meg a kevésbé avatott szemnek is (11. ábra).

Hasonló burkolattal készülnek bevonni a cinterem járdáját is, amely 1 méter szélességben a templom épületét járja körül. A templomhajóból és a vele azonos szélességű és közel ugyanolyan hosszúságú szentélyből, valamint a később hozzácsatolt, majd nagyított déli portikuszból áll. A nyolcszög három oldalával záródó szentély kétlépcsős támpilléreket kapott. A támpillérek különlegessége, hogy a felső lépcsőkön még megmaradt rajtuk a korábbi barát-apácafedés, míg az alsókat már az elterjedtebb hegyes végű cseréppel borítottak, mint a templom fedélszékét is. A szentély déli oldalának két ablakán gótikus, félköríves kőrészleteket figyelhetünk meg, csonkított állapotban.

A templom belseje és különleges rozettákkal díszített kőszószéke (12. ábra) – akárcsak a külső homlokzatok – fehér mésszel meszeltek. A belső sík mennyezetet hordoz, és oldalfalait freskórészletek, felíratok, és bekarcolások töredékei tarkítják. A töredékek a legjobb állapotban, a szentélyben és a nyugati karzat falain (13. ábra) maradtak fenn. A díszített falfelületek megőrződött motívumai: inda, virágornamensek és más szimbolikus motívumok, pl. a nyugati karzatban a napkorong arcot foglal magába. Színezésükben megfigyelhetjük a kobaltkék, fekete, valamint a vörös és a sárga okker árnyalatait. Nem kizárt, hogy az egész templom ki volt festve,

a reformációt követő időben is, mert mind az orgonakarzat, mind az egykori szentély hordoz a 18. század első feléből származó festést és feliratokat (14. ábra).

Mindhárom karzattmellvédet fából készítették és kifestették. A kazetták motívumai szerényebbek, mint amilyeneket elvárnánk egy 18. századi díszítéstől. A karzattmellvéd a déli oldalon zöld és kék átfestést kapott, de középső kazettáján átsejlik a korábbi, bordóval festett alapozás (15. ábra). A nyugati karzaton a gránátalma-motívumokkal díszített kazetták mellett találunk egy díszesebbet, amelynek a közepére címerpajzsba szerkesztett kilenc soros feliratot festettek. A feliratból kiderül, hogy: „*Albisi Ts / omos József / kedves éle / te párja To / rok Judith / emlékezetire / építette ezen / kar. / AO 1786.*” (16. ábra.) A Tsomos család az albisi egyház egyik legkiemelkedőbb patrónusa volt, hiszen klenódiumadományok mellett a parókián megtaláltunk 2 fa perselyládát is (16. ábra), amelyeket Tsomos József készíttetett 1776-ban. Ezt a perselyládák oldallapjairól az átfestés ellenére is kiolvashattuk az eredeti festésnek köszönhetően, mert a név és az évszám erőteljes marín kék alapozásra, vörössel készült. Mindkét perselyt átfestették, de az egyik egy harmadik réteget is kapott, egy szürkés-kékes olajfestéket mázoltak rá. Ezt a festékréteget kapták a mellvédek és a padok is, de lassan mindegyik tábláról le fog kerülni ez az olajréteg, visszaállítva a famunkákon az eredeti festést.

A templom asztalosmunkai közül a padok mellett még két kiemelkedő darab említendő meg. Az áttört díszítésű szószékkorona (17. ábra) körülbelül egyidős lehet a két persellyel, esetleg korábbi, mert két festést különíthetünk el rajta. A barna pácos, lakkozott Úrasztala viszont 1867-ben készült, és *Demeter Károly és nője, G. M., valamint Lengyel Jakab és nője, B. E.* adományozták az egyháznak (18. ábra), derül ki az asztallap vésetéből. A templom melegét egy öntöttvas kályha szolgáltatja.

Az építmény rövid története

A templom a falu központi részén elhelyezkedő, déli irányba lejtő magaslaton áll. Bár a falu első hiteles említése csak a 16. században történik, a település ennél korábbi. A művészettörténeti szakirodalom alig tesz említést róla, inkább utóbbi évtizedben került a figyelem középpontjába. A nemrég feltárt régészeti leletek alapján megállapítható, hogy a 13. század végén – 14. század elején itt már kőtemplom állott. Az első félköríves szentélyű építmény méreteire és alakjára csak a szentély alapmaradványai és a nyugati fal alapozási árka utal. E románkori templom hajójához északról sekrestye kapcsolódott. Legfontosabb régészeti lelet a szintén e korból származó, vöröses andezitből faragott keresztelő medence és annak talapzata. A nyolcszögletű keresztelőkút farkasfogas díszítésű oldalfelület egy közepén körbefutó fél pálca tagolja. Az egyik oldal alsó részén látható bemélyített kereszt alakú jel, valamint ennek párja a

talapzaton az összeillesztés megkönnyítését szolgálta. Idővel a románkori templom kicsinek bizonyult, ezért keleti és nyugati irányba megnyújtották.

A templom bővítésére a 15. század második felébe került sor, mely alkalommal jelentősen át is építették a templomot. A diadalív 50 cm-rel keletebbre került, új sokszögzáródású szentély épült, sarkain kétlépcsős támpillérekkel. A szentély szélessége megegyezik a hajóéval, északi falában késő gótikus, pálcatagos szentségtartó fülke található. Az egykori idomtéglaívból készült bordásboltozat gyámkő nélküli bordaindításai ma is láthatók a falazatban. Az északi oldalon gótikus sekrestye kapcsolódott a szentélyhez, melynek szemöldökgyámos kapuját a reformáció korában elfalazták. A nyugati bejárat egyszerűen megmunkált gyenge magtartású homokkőből faragott, csúcsíves ajtókerete, valamint a szentély két déli ablakának faragott kőkeretei is részben átalakítva, e késő gótikus átépítés emléke.

A reformáció következtében megváltozott liturgikus rend, a közösség számbeli gyarapodása, valamint a Háromszéken igen gyakori földrengések által megrongált templom állapota szükségessé tette, hogy a 17. majd a 18. század folyamán újabb átépítésekre kerüljön sor. Ez időszakban készült el a déli portikusz, melyet a 19. században kibővítették, feltehetően megnagyobbítják a hajó félköríves ablakait és elbontják a gótikus sekrestyét, befalazzák a pasztóriumot és a sekrestye ajtaját, majd a megrongálódott késő gótikus boltozatot sík mennyezetre cserélik.

1710-ben készült a templom egész felületére kiterjedő, dekoratív ornamentális feliratos falfestése, melynek töredékei már az 1960-as javítási munkák alkalmával felszínre kerültek. Szakszerű kutatás csak a 90-es évek végén történt, melynek eredményeként többretegű ornamentális festés került elő. A legkorábbi festésnyomok még a templom késő gótikus átalakításának idejéből valók. A 15.–16. századi terrakotta bordák felülete szintén festett, a szentélyben az elfalazott pasztóriumon és sekrestye ajtón feliratokkal gazdagított nagy mustrás, színes ornamentika került elő. Ennek eredményeként elmondható, hogy a protestáns kor festett templombelsőinek egyik legépebben fennmaradt példájával állunk szemben. Teljes feltárása és restaurálása annál fogva is indokolt, mivel teljes egységében ilyet Erdély-szerte sehol nem állítottak helyre.

A különböző rétegek pontos elkülönítése és datálása csak további kutatás alapján lehetséges. Mivel a festett rétegek meszes technikával készültek, igen gyenge megtartásúak, sok helyen sérültek, ezért a további feltárás csak az azonnali konzerválás és restaurálás anyagi fedezetének biztosítása esetén lehetséges.

A közelmúltban könnyező házigomba (Merulius Lacrymans) pusztította el a templom teljes padlózatát és fertőzte meg a bútort (padok, szószékfeljáró, karzatokat tartó oszlopok). A felújítás folyamatban van, a közösség szerény anyagi és dologi hozzájárulásával, pályázatok

útján nyert támogatással, valamint a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának közvetlen hozzájárulásával.

Őseink történelmét megírni nem kis feladat, de úgy gondolom, hogy kell valamit a jövő nemzedékének kezébe adni, valamit, ami őseiről szól, ami érték és egy megbecsülendő kincs, amit értékelni kell. Őseink fáradtságos munkájukkal arra törekedtek, hogy ez a település megmaradjon, és értéket adjon az utókor számára, ma a mi feladatunk megőrizni értékeinket és megbecsülni azon embertársainkat, akikben megvan az őseitől örökölt tenni akarás. A múltat már nem változtathatjuk meg, de a jövő a mi kezünkben van, és mi formáljuk! Csak rajtunk múlik, hogy mi lesz holnap! Tegyük ezt, holnapot jobbra, szebbé, de csak úgy lehetséges, ha az önzetlen tettvágy vezérel és nem az egyéni érdek.

Kiegészítő információk, mellékletek

1. ábra A Toroczkai Wigand Ede tervei alapján épült
kézdialbisi általános iskola.

2. ábra A Kicsi Károly háza.

3. ábra A Ferenczi-Barabás ház.

4. ábra A Gidófalvy kúria.

5. ábra A Gidófalvy-Bajka kúria.

6. ábra A kézdialbisi templom tornya és romos várfala.

7. ábra A toronyaljban tárolt terrakotta bordatöredékek.

8. ábra Keresztelőkút a befalazott sekrestye gótikus kőkerete előtt.

9. ábra Az északi homlokzat a befalazott sekrestyenyilással és gerendaüregével.

10. ábra A vízelvezetés.

11. ábra A nyugati homlokzat csúcsíves ajtókerete és az új kőlapos burkolat.

12. ábra A templombelső keleti oldala, orgonakarzat, szószék és hangvető.

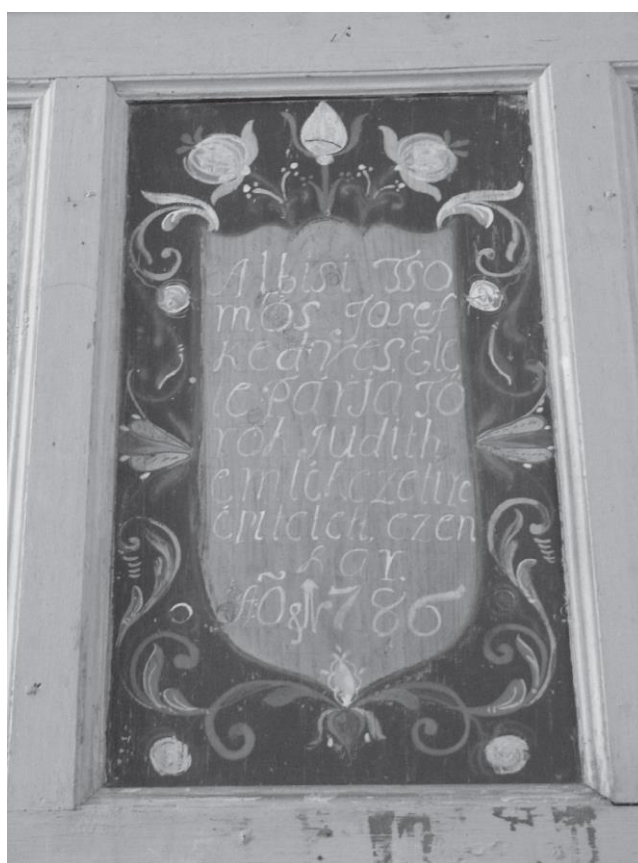
13. ábra A nyugati karzat.

14. ábra 1710-es javításokat jelző felirat.

15. ábra A déli karzat.

16. ábra 1786-os mellvédtábla.

17. ábra Szószékkorona.

18. ábra Úrasztala

Hang- és videofelvételek:

<https://www.youtube.com/watch?v=HNN2IGZNh8E> - Székelyföld: Kézdiabísis – Képsorok, 2012 (letöltve, 2014.08.20, 3:46)

<https://www.youtube.com/watch?v=W03WXVsNLwU> – Székelyek nagy menetelése, 2013 (letöltve, 2014.08.20, 3:47)

http://magyarok.network.hu/video/erdelyi_erodtemplomok/kezdiabisi - Erdély szerelmesei, Kézdiabísis (letöltve, 2014.08.20, 3:50)

Felhasznált források:

- ❖ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, III, Háromszék, Pest.
- ❖ Bálinth Gyula: Kovászna megye történeti helységnévtára, *Aluta*, VIII–IX, 1976–1977.
- ❖ Kónya Ádám: Az albísi vár, *Megyei Tükör*, XIII, 1980. szept. 27.
- ❖ BINDER Pál – CSEREY Zoltán: Településeink múltja. Albísi (Kézdiabísis), *Háromszék*, 1993. márc. 6.
- ❖ BARTOK Botond – BORDI Zs. Loránd: Régészeti kutatások a kézdialbisi református templomban, *Acta (Siculica)* 1999/1, 253–262.
- ❖ SZÉKELY Zsolt: *Csernáton község régészeti monográfiája*, 2008, Status Kiadó, Csíkszereda.
- ❖ Nagy Balázs: *Kúriák földje*, Háromszék, 2005, Kovászna Megyei Művelődési Központ, Sepsiszentgyörgy